

جهانی‌شدن و تأثیر آن بر هویت اقوام ایرانی (نمونه موردی: دانشجویان قوم آذری)

دکتر زهرا احمدی پور^۱، طهمورث حیدری موصولو^۲ و طیبه حیدری موصولو^۳

چکیده

جهانی‌شدن به عنوان فرایندی که از اواخر قرن بیستم شروع شده، باعث گردیده که فرهنگ‌ها با افزایش دانش و آگاهی، توسعه ارتباطات و بعضاً همکاری در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دستخوش دگرگونی‌های بنیادین شوند. توسعه مبادلات علمی و غیر علمی همراه با فن‌آوری‌های نوین، تسریع فرآیند جهانی‌شدن و فشردگی زمانی و مکانی را سبب می‌شود؛ به نحوی که خود بسندگی و میل به انزواگرایی محلی، اکنون جای خود را به همبستگی متقابل جهانی داده و گسترش آگاهی‌های ناشی از ارتباطات، تنوع و تعدد فرهنگ و هویت‌ها را در جوامع برجسته کرده است. بنابراین، در این فعل و انفعالات جهانی همه انسان‌ها در تلاش برای دستیابی به هویت خود هستند که همین امر می‌تواند بر رشد احساسات قومیت خواهی تأثیرگذار باشد. در همین ارتباط، پژوهشی صورت گرفته است. اساس این پژوهش بر این پرسش نهاده شده که چه نسبتی میان جهانی‌شدن و هویت قومی دانشجویان آذری دانشگاه‌های دولتی شهر تهران وجود دارد. روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی از نوع پیمایشی و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه و مصاحبه و منابع کتابخانه‌ای معتبر است. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها از طریق نرم‌افزار SPSS ۱۹ نشان داد که گسترش فرایند مبادلات و تعاملات قومی و ملتی، در عین حال که سبب افزایش همگرایی و نزدیکی بیشتر قوم آذری با دیگر اقوام ایرانی را به دنبال داشته است، بلکه باعث تقویت هویت قومی آذری نیز شده است.

کلیدواژگان: جهانی‌شدن، هویت، هویت قومی، قوم آذری.

۱. دانشیار گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه تربیت مدرس تهران

۲. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

۳. دانشجوی دکتری فلسفه تطبیقی دانشگاه قم

مقدمه

جهانی شدن به عنوان فرایندی که از اواخر قرن بیستم بروز کرده، آمیزه‌ای از روندهای گوناگون است که در ابعاد مختلفی تجلی می‌یابد. مجموعه‌ای از بایدها در روند تأثیرگذاری شکل می‌گیرند که در نهایت پیامدهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی مختلفی را به بار می‌آورند. در واقع، گستردگی زوایای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فرایند جهانی شدن از جهات مختلف بر زندگی اجتماعی و فردی شهروندان کشورهای مختلف تأثیر گذاشته است. این امر طی چند سال گذشته سبب شده که برخی مؤسسات برای سنجش جایگاه کشورها در فرایند جهانی شدن یک شاخص ترکیبی ایجاد کنند و براساس آن به ارزیابی بپردازند. در عرصه فرهنگی و هویتی نیز ارتقای دانش بشری، افزایش مبادله کالاهای فرهنگی، توسعه شبکه‌های اقتصادی، مسافرت‌ها و مهاجرت‌ها و نوآوری‌های ارتباطی موجب شده تا مرزهای فرهنگی کشورها در نوردیده شود. به هر حال این ادعا مطرح است که گسترش تبادلات و تعاملات علاوه بر اینکه در ابعاد مختلف فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تأثیرگذار است؛ از طرفی نیز باعث شده است که هویت‌های قومی نیز از این پدیده تأثیر پذیرفته باشند. در این راستا، در این تحقیق سعی شده است که تأثیر پدیده جهانی شدن بر هویت قوم ایرانی آذری بررسی شود. هویت قومی آذری را بر پایه شناسه‌هایی نظیر محیط (مکان) جغرافیایی، زبان، خط، آداب و رسوم، مذهب، تاریخ، نژاد، آثار باستانی، آثار ادبی و نمادها و سمبل‌ها تعریف می‌نمایند.

سؤالات و فرضیات**سؤال اصلی تحقیق**

پدیده جهانی شدن چه تأثیری بر هویت قوم آذری در ایران داشته است؟

سؤالات فرعی

۱. آیا جهانی شدن سبب افزایش همبستگی میان قومی قوم آذری با دیگر اقوام کشورمان شده

است؟

۲. آیا جهانی شدن سبب توجه بیشتر قوم آذری نسبت به مبانی هویتی خود شده است؟

فرضیات

۱. پدیده جهانی شدن سبب افزایش همبستگی قوم آذری با دیگر اقوام ایرانی شده است.
۲. پدیده جهانی شدن سبب توجه بیشتر قوم آذری نسبت به مبانی هویتی خود شده است.

روش تحقیق

روش انجام این تحقیق، با توجه به ماهیت نظری آن توصیفی-تحلیلی است و ابزار گردآوری اطلاعات آن کتابخانه‌ای، مصاحبه‌ای، پیمایشی و پرسشنامه‌ای است. پرسشنامه طراحی شده در این تحقیق شامل ۲۵ سوال است که این پرسش‌ها بر اساس شاخص‌های مد نظر به صورت طیف لیکرت پنج گزینه‌ای طراحی گردیده است. پرسش‌های ارائه شده به بررسی تأثیر جهانی شدن بر شاخص‌های هویتی قوم آذری می‌پردازد. پرسش‌ها و شاخص‌هایی که در این پرسشنامه لحاظ گردیده‌اند، در کل در قالب دو فرضیه آزمون می‌گردند. فرضیه اول در بر دارنده ۱۰ سؤال پرسشنامه و فرضیه دوم در بردارنده ۱۵ سوال پرسشنامه می‌باشد. ۱۰ سوال اول پرسشنامه به ترتیب شاخص‌های: نفوذ احزاب مرکزی و سراسری ایران در مناطق آذری‌نشین، تحول زبان آذری و نزدیک شدن به زبان رسمی کشور، نزدیک شدن زبان آذری به سایر زبان‌ها، تضعیف خط نوشتاری آذری، نزدیک شدن آداب و رسوم آذری به سایر اقوام ایرانی، کاهش تعصبات مذهبی در قوم آذری، ترکیب نژاد قوم آذری با دیگر نژادهای ایرانی، ازدواج‌های بین قومی آذری با دیگر اقوام ایرانی، کم‌توجهی قوم آذری به آثار باستانی، تغییر در نوع پوشش و لباس‌های محلی قوم آذری را شامل می‌شوند. ۱۵ سوال دوم پرسشنامه که فرضیه دوم تحقیق را مورد آزمون قرار می‌دهند نیز به ترتیب شاخص‌های: ازدیاد سروده‌های شعری در بین قوم آذری، افزایش نشر مجله و نشریات در بین قوم آذری، تحول صنایع دستی قوم آذری، تحول صنایع تزئینی در بین قوم آذری، تحول موسیقی آذری، تغییر لهجه آذری در راستای همگونی بیشتر با زبان آذری رایج در آذربایجان شوروی، توجه بیشتر قوم آذری به خط نوشتاری، توجه بیشتر قوم آذری به آداب و رسوم خود، توجه بیشتر مردم آذری به مذهب خود، توجه بیشتر مردم آذری به تاریخ و گذشته خود، توجه مردم آذری به داستان و داستان پردازی، توجه بیشتر مردم آذری به آثار باستانی خود، تغییر و تحول موسیقی قوم آذری، توجه به شعر و سروده‌های قوم آذری، تغییر در نوع پوشش و لباس‌های محلی قوم آذری را شامل می‌شود. جامعه آماری انتخاب شده

برای پاسخ‌گویی به پرسشنامه این تحقیق دانشجویان مقطع تحصیلات تکمیلی آذری‌زبان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های تهران هستند. از دلایل انتخاب این جامعه آماری می‌توان به این موضوع اشاره کرد دانشجویان در محیط دانشگاهی بوده و سریعتر از دیگر اقشار تأثیر ارتباطات و اطلاعات علمی، فرامحلی شدن تبادلات فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را در قالب جهانی شدن درک می‌نمایند. بنابراین انتخاب جامعه آماری تا اندازه زیادی از روایی برخوردار می‌باشد. در همین راستا، در حدود ۱۶۰ پرسشنامه در بین جامعه آماری توزیع گردید، که از این تعداد پرسشنامه توزیعی، تعداد ۱۳۵ پرسشنامه عودت داده شده و از پرسشنامه‌های عودت داده شده نیز تعداد ۱۱۳ پرسشنامه قابلیت تجزیه و تحلیل را دارا بود، که در این تحقیق از آن‌ها جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. لازم به ذکر است که جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS ۱۹ استفاده گردیده است.

روایی و پایایی ابزار تحقیق

در تحقیق حاضر، از نظرات استاد راهنما و خبرگان فعال در این حوزه برای تأیید روایی ابزار تحقیق استفاده گردیده است. علاوه بر این، برای محاسبه پایایی ابزار تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. محاسبه آلفای کرونباخ نمایانگر آن است که ضریب آلفای کرونباخ برای قسمت اول پرسشنامه (افزایش همبستگی قوم آذری با دیگر اقوام)، قسمت دوم پرسشنامه (توجه به مبانی هویتی) و کل پرسشنامه به ترتیب معادل ۰/۹۶۵، ۰/۹۵۴، و ۰/۹۷۶ است. از آنجا که این ضریب در هر سه حالت بالاتر از ۰/۷۰ است، می‌توان گفت که ابزار تحقیق از پایایی بسیار بالایی برخوردار است.

مبانی نظری

جهانی شدن

در ارتباط با جهانی شدن دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد که هر یک بر ابعادی متمرکز شده‌اند. برخی، تغییرات اساسی در سامان‌دهی سرمایه‌داری جهانی در عرصه‌های تولید، توزیع، تجارت، مالیه، و تکنولوژی را که می‌توان آن‌ها را در قالب گذار از سرمایه‌داری سازمان یافته به سرمایه‌داری بدون سازمان در مقیاس جهانی خلاصه کرد؛ خصیصه اصلی جهانی شدن

می‌دانند (Moynagh & Worsley 2008: 47). و بعضی دیگر آن را فرایندی که در حال ساختن فضای جدید اجتماعی است، تعریف می‌کنند. میشل فوکو معتقد است؛ جهانی شدن با تمسک به «حال» نوعی و انقطاع از «گذشته» نوعی بیگانگی از گذشته را در افراد ایجاد می‌کند که به کاهش مشروعیت «حال» دامن خواهد زد: «زیرا بشر وارد دوره جدیدی می‌شود که استمرار گذشته نبوده و از آن منقطع شده است. در این عرصه جدید که هیچ‌گونه پشتوانه تاریخی و گذشته‌ای ندارد؛ ناامنی نخستین و مهمترین احساسی است که به انسان معاصر دست داده و آن را دچار بیگانگی می‌سازد. حاصل این فراگرد درونی و از خود بیگانگی، نوعی بی‌هویتی و بحران هویت است» (اسدی، ۱۳۸۷: ۳۶). تعاریف دیگری از جهانی شدن وجود دارد که از جامعیت بیشتری برخوردار است. این تعاریف جهانی شدن را مفهومی می‌شناسند که دلالت بر «به هم فشرده شدن» جهان در بعد زمان و مکان و کوچکتر گردیدن آن دارد. این حالت زاده گسترش ابزارها و نوآوری در وسایل ارتباطی و ارتباط تنگاتنگ فعالیت‌های اقتصادی است که در مناطق مختلف شکل می‌گیرد و بسط و گسترش می‌یابد. پس جهانی شدن به مانند فرایندهایی است که به شکل گرفتن فضای جهانی واحد کمک می‌کند (Robertson, 2005: 425-426). پیشرفت فن‌آوری ارتباطات، زمینه‌ساز جهانی شدن است. جهانی شدن به معنی شکوفایی و بسط و گسترش جوامع مدنی و نهادهای مدنی و تعمیق وابستگی متقابل و همه جانبه شدن آن است.

لاتوش معتقد است؛ در فرایند جهانی شدن، تصاویر، کلمات، ارزش‌های اخلاقی، ضوابط قضایی، قوانین سیاسی و ملاک‌های صلاحیت از جمله مقوله‌های هویتی هستند که از واحدهای آفریننده، یعنی غرب به سوی جهان سوم به کمک رسانه‌ها سرازیر می‌شوند. در واقع تولید اصلی جهانی نشانه‌ها در شمال و در آزمایشگاه‌های تحت نظارت آن‌ها متمرکز بوده و یا براساس هنجارها و شیوه‌های مورد نظر آن‌ها ساخته و به سایر کشورها صادر می‌شود (Friedman, 2009: 1-2).

حاصل این فرایند نیز بحران هویت در جهان سوم است. چنان که مارتین آلبرو^۱ جهانی شدن را فرایندی می‌داند که همه مردمان جهان را در یک جامعه فراگیر جهانی به هم می‌پیوندد. همچنین، امانوئل ریشر^۲ جهانی شدن را شکل‌گیری شبکه‌ای فراگیر می‌پندارد؛ شبکه‌ای که با پیدایش آن،

1. Martin Albero
2. Emanuel Richter

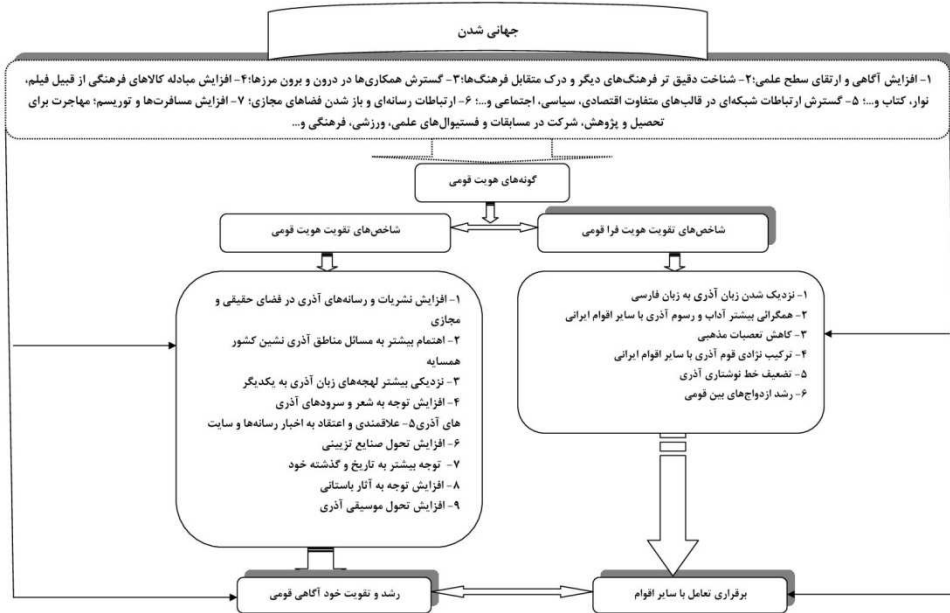
اجتماعی که پیش از این در جهان، دور افتاده و منزوی بودند، در وابستگی متقابل و وحدت جهانی، ادغام می‌شوند (Dicken, 2007: 29). در دیدگاه برخی صاحب‌نظران جهانی شدن با انحصار همخوان نیست، یعنی جهانی شدن این واقعیت را می‌پذیرد که انحصاری بودن یک واقعیت است و نه یک امکان تاریخی. در نظر برخی دیگر از صاحب‌نظران، جهانی شدن به عنوان یک مفهوم هم به کوچک شدن جهانی و هم به تقویت آگاهی از جهان اشاره دارد. معمولاً علت این کوچک شدن را پیشرفت سریع تکنولوژی و تشدید روز افزون فعالیت‌های اقتصادی می‌دانند.

هویت قومی

هویت قومی به شرطی که منافع شخصی را تسهیل نماید، خود را آشکار می‌کند و تا زمانی که مانعی بر سر راه منافع شخصی باشد، پنهان خواهد ماند (Hraba & Hoiberg, 2008: 281-282). از نگاه تکثرگرایان حفظ هویت قومی ارزشمند است. روزنر^۲ معتقد است که داشتن هویت قومی به ما کمک می‌کند که بفهمیم چه کسی هستیم. همچنین هویت قومی: «اشتراک زبانی، مجموعه‌ای از عادات و نمادها، نوعی سبک زندگی، مجموعه‌ای از شعایر و رسوم، نوعی شکل ظاهر و ... را برای ما فراهم می‌آورد که می‌تواند در جنبه‌های مختلف زندگی نفوذ نماید. این ظواهر قومیت به ویژه هنگامی جذاب می‌شود که فرد همواره با افرادی مواجه گردد که شیوه زندگی متفاوتی دارند» (Roosens, 2007: 17-18). هویت قومی به سنت‌ها و رسومات فرهنگی مشترک و احساس هویتی که قوم را به عنوان یک گروه فرعی از کل یک جامعه مشخص می‌کند و اعضای هر گروه قومی از لحاظ ویژگی‌های خاص فرهنگی و هویتی از سایر اعضای جامعه خود را متمایز می‌دانند (Devos, 2005: 12). بارث می‌نویسد: «امروزه مفهوم هویت قومی علیرغم رنگ باختن آن بر رشته‌ای از قیود اعمال شده بر انواعی از نقش‌ها که فرد مجاز است به ایفای آن‌ها پردازد و طرف‌هایی که برای انجام بده و بستان‌های گوناگون برگزینند دلالت دارد (ساعی ارسى، ۱۳۸۴: ۳۷). هویت‌یابی قومی به عنوان اساس اقدام جمعی زمانی تحقق می‌پذیرد و حفظ می‌شود که امتیازات آشکاری وجود داشته باشد که با تکیه بر هویت قومی بتوان برای دست یافتن به آن‌ها با دیگران رقابت کرد. این رقابت میان گروه‌های قومی عامل بسیج قومی است و منجر به تشکیل سازمانی قومی و افزایش هویت‌های قومی می‌شود.

1. identity ethnic
2. Roosens

مدل مفهومی پژوهش

محیط‌شناسی موضوع

قوم آذری ایران پس از فارس زبان‌ها در ترکیب ملی ایران قرار دارند. در بخش شمال‌غربی ایران، در استان‌های آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، اردبیل و زنجان استقرار داشته و ادامه آن به استان همدان و غرب گیلان گسترش یافته است؛ علاوه بر این، در شهرهای تهران، قم، اراک و قزوین نیز به صورت ادغام اجتماعی جمعیت قابل توجهی را شامل می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱: ۱۵۷). آداب و رسوم آذری‌ها با سنت‌ها و اعیاد و رسوم و روابط اجتماعی مردم سایر نقاط کشورمان یکسان است؛ اکثراً مسلمان و شیعه‌اند (نیکبخت، ۱۳۸۷: ۱۳). آذری‌ها در متغیرهای لهجه و احساس قومیت با اکثریت ملت ایران، یعنی فارس‌ها تفاوت دارند؛ اما در متغیر دین و مذهب و نیز تکلم به زبان رسمی کشور یعنی فارسی با اکثریت ملت مشترکند و برخی نخبگان آن‌ها رهبری فکری و مذهبی شیعیان را در ایران و خارج از کشور، به عهده داشته‌اند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱: ۱۶۰). منطقه آذری نشین ایران، با آذری‌های قفقاز در سه متغیر زبان، قومیت و مذهب همسانند (رضایی، ۱۳۸۵: ۷۳). شاخص‌های اتحاد و همبستگی آذری‌ها با ملت ایران را می‌توان در این موارد جستجو کرد:

مشارکت فعال آذری‌ها در امور سیاسی، اجتماعی، علمی، اقتصادی و نظامی کشور؛ احساس تعهد ملی و مسئولیت‌پذیری آنان؛ ایشارگری و فداکاری به خاطر منافع ملی و دفاع از سرزمین؛ پرچمداری جنبش‌های سیاسی - ملی ایران، به ویژه در انقلاب مشروطیت (۱۲۸۵) و مشارکت در مبارزات سیاسی منتهی به انقلاب اسلامی (۱۳۵۷)؛ تضاد تاریخی آن‌ها با عثمانی‌ها و ترک‌های آسیای صغیر؛ ایفای نقش فعال و مؤثر در تبدیل مذهب رسمی کشور به تشیع در دوره صفویه که از مهمترین عناصر سازنده هویت دینی و ملی ایرانیان به شمار می‌آید.

یافته‌های تحقیق

تأثیر جهانی شدن بر قومیت‌ها

اثر جهانی شدن بر قومیت عبارت است از احیای آن و تمایز آن از سیاست و اقتصاد. فرامحلی شدن فرهنگ‌ها و مبادلات علمی و غیر علمی و اقتصادی اقوام این دیدگاه را تقویت می‌کند که هویت‌های قومی مشروعیت پیدا کنند. تمام هویت‌های سیاسی حتی آن‌هایی که کاملاً چند فرهنگی هستند، در حال کسب مشروعیت هستند (Pronk, 2009: 65). در چارچوب پیامدهای جهانی شدن قومیت‌ها در چارچوب تعاملات و افزایش دانش بشر، به سه دسته تغییرات می‌توان اشاره کرد: ۱. تضعیف حکومت - ملت‌ها؛ برخی پژوهشگران معتقدند که دوره حاکمیت مطلق و انحصاری حکومت‌های ملی چه در عرصه بین‌الملل و چه در عرصه سیاست‌های داخلی به سر آمده است. چون اکثر حکومت‌های ملی در انجام تکالیف قانونی ناتوان‌اند و نمی‌توانند نظم و امنیت، رفاه اقتصادی، توسعه اجتماعی - سیاسی و پاسخگویی به تقاضاهای رو به رشد را انجام دهند (تاملینسون، ۱۳۸۱: ۱۰-۱۱). خصوصاً کشورهای جهان سوم، بعد از افزایش نیروهای فراملی (نهادهای بین‌المللی، شرکت‌های چند ملیتی و...) و نیروهای فروملی (گروه‌های قومی، خرده فرهنگ‌ها و...) که حاکمیت ملی دولت‌ها را با چالش جدی رو به رو کرده و به واسطه حرکت جامعه جهانی از سمت هویت سیاسی به هویت فرهنگی - تمدنی حرکت کرده و جوامع به جای تأکید بر تعلقات جغرافیایی و مادی (آب، خاک، سرحدات) به تعلقات فرهنگی مشترک (مثل زبان، مذهب، فرهنگ و...) پافشاری می‌کنند که حافظ مرزهای سیاسی نخواهند بود. ۲. رشد و تقویت هویت خواهی‌های قومی؛ هویت خواهی‌های قومی، امری انفعالی است که گروه‌های قومی برای

دفاع از هویت و بقاء گروه خود از آن استفاده می‌کنند. باز شدن فضای تعاملات و تبادلات و افزایش امکانات سبب ایجاد تغییر در جهت‌گیری‌ها و نگرش طبقات و اقشار مختلف از سمت موضوعات سیاسی، اجتماعی به مسایل فرهنگی از جمله حوزه‌های فرهنگی شده و به این ترتیب عناصر خودی و غیرخودی را که طبقات استعمارگر و استعمار شونده بودند به حوزه‌های فرهنگی، خصوصاً فاصله گروه‌های قومی کشانده و هویت‌خواهی‌های قومی را مبنای بخش زیادی از چالش‌های آینده‌ی نظام جهانی خواهد ساخت. از طرف دیگر، ارتقای دانش و آگاهی بشر و گسترش تعاملات و تبادلات همان‌طور که در سطح خرد پدیده چند فرهنگی - چند قومی را تشویق و ترغیب می‌کند در سطح کلان در عرصه‌های جهانی باعث تجانس فرهنگی - قومی می‌شود و در نهایت جهت‌گیری و اهداف واحدی را در نظام چند گونه جهانی دنبال می‌کند (Held & McGrew, 2007: 123-124). از زاویه «تئوری توطئه»، دامن زدن به پدیده چندفرهنگی - چند قومی و منازعات متأثر از آن ناشی از توصیه و تجویزهای نظام جهانی برای کشورهای در حال توسعه و دشمنان سیاسی - ایدئولوژیک تلقی شده که در بهترین حالت به جدایی‌های محلی و مسالمت‌آمیز منجر می‌شود. به موازات فاصله گرفتن از حالت حکومت محوری و ضعیف شدن روندها و هنجارهای فراگیر و مسلط حکومت‌ها، وطن‌گرایی افراطی کم می‌شود و هویت‌خواهی فراملی و فروملی با نقش برتر افراد، گروه‌ها و نهادهای مدنی از جمله گروه‌های قومی افزایش پیدا می‌کند. ۳. خلق جوامع مجازی قومی؛ دیوید جی. الکیثس^۱ معتقد است در فرایند جهانی‌شدن، نقش تکنولوژی‌های ارتباطی نظیر ماهواره‌های ارتباطی دوربرد بین‌المللی، کانال‌های تلویزیونی بین‌المللی، پست تصویری، اینترنت و غیره در خلق جوامع مجازی قومی نقش عمده‌ای بر عهده دارند. در دیدگاه متعارف، جوامع قومی در طول زمان ساخته شده و رشد می‌کردند، اما در عصر حاضر ساخت جوامع قومی در قالب مجازی، محصول تکنولوژی‌های ارتباطی در دوران کنونی جهان است. مهمترین ویژگی جوامع قومی نیز، پراکندگی جغرافیایی آن‌ها است. و تنها وسیله‌ای که می‌تواند آن‌ها را با توجه به اشتراکاتشان به هم نزدیک کند، همین تکنولوژی‌های ارتباطی است (مقصودی، ۱۳۸۱: ۲۶۷-۲۶۸). در واقع، اگر جوامع قومی را به سه دسته (متمرکز، پراکنده و مجازی) تقسیم شود؛ جوامع مجازی قومی به جوامعی گفته می‌شود که به وسیله تکنولوژی‌های

ارتباطی و با توجه به اشتراک در نقش‌ها، تصورات، علائق و ارزش‌ها به هم مرتبط هستند. همچنین، در این جوامع، آن‌ها فعال، زنده و پرتراوت هستند و با یکدیگر در ارتباط و تعامل بوده و در صورت لزوم با هماهنگی‌های لازمه به صورت گروه‌های فشار عمل نموده و از حقوق همدیگر دفاع می‌نمایند (Prasad & Collaborators, 2006: 78-79). افزون بر این، مبادلات در اشکال گوناگون همچون ارتباطات رسانه‌ای - الکترونیکی، توریسم و مسافرت، مهاجرت برای ادامه تحصیل و شرکت در مسابقات علمی، فرهنگی، هنری و غیره که اکنون جهان را فراگرفته به تقویت و تجدید حیات صورت‌ها و منابع سنتی زندگی قومی کمک می‌کند و نفوذ و تأثیر آن‌ها را افزایش می‌دهد. این شبکه‌ها، چنان که به طور مناسبی گفته‌اند، «امکان تعامل بیشتر و شدید میان اعضای اجتماعات قومی را فراهم می‌آورد که ویژگی‌های مشترکی، به ویژه زبان، دارند؛ و این امر نیروی محرک تازه‌ای برای ظهور مجدد «اجتماعات قومی» را فراهم می‌سازد (Giddens, 2008: 23-24). بنابراین، تشکیل گروه‌های جدید مجازی قومی با افزایش توان و گستره فرامرزی و جهانی آن می‌تواند حاکمیت و قدرت حکومت‌های موجود را به چالش کشیده، و حتی سبب ظهور جوامع قومی پراکنده شود.

جهانی‌شدن؛ هویت‌یابی و همبستگی ملی اقوام

دوام و استمرار هویت فرهنگی ایرانی در طول تاریخ مدیون گروه‌های مختلف قومی نظیر کردها، آذری‌ها، بلوچ‌ها، ترکمن‌ها و ... بوده است. چرا که هر یک با افزودن لایه‌های هویتی - فرهنگی به دیرپایی و غنا آن افزوده‌اند. هویت ایرانی و هویت قومی اقوام این سرزمین به صورت مجزا و منفک از همدیگر تعریف نمی‌شوند. بلکه شناسه‌ها و عوامل مختلف این دو را به هم پیوند داده، به صورتی که تفکیک آن‌ها مشکل به نظر می‌رسد. اما از اواخر قرن بیستم و ابتدای قرن بیست و یکم به بعد، با ظهور پدیده جهانی شدن که ارتباطات و تعاملات را در پوشش‌های جدید به صورت گسترده در ابعاد مختلف اقتصادی - تجاری، سیاسی، اجتماعی - توریستی و فرهنگی منعکس می‌نمود؛ این موضوع در روابط و اندیشه گروه‌های قومی جهان شکل گرفت و جنبش‌ها و مسائل واگرایی، همبستگی و همگرایی قومی اهمیت یافت. جهانی شدن هم با تولید ابزارهای خود بستر لازم برای توسعه آگاهی‌ها را فراهم آورده و هم با کوشش خود برای ادغام ناخواسته

قومیت‌ها در فرهنگ مسلط حساسیت‌های ویژه پدید آورده است. بنابراین نمی‌توان هویت قومی را به نحو ایستا تعریف کرد. این هویت بسته به شرایط زمانی و مکانی مختلف تعاریف مختلفی خواهد یافت. لذا هنگامی که سخن از تأثیر جهانی شدن بر هویت قومی پیش می‌آید نمی‌توان به سادگی از انحلال یا حذف هویت‌های قومی در آینده سخن به میان آورد. چرا که قومیت‌ها می‌توانند بسته به شرایط، تعریف خاص و نوینی از قومیت ارائه دهند. به عنوان نمونه، عنصر سرزمین با توجه به مهاجرت‌های فراوان، سهولت سفر و افزایش ارتباطات و جابجایی‌ها، از اهمیت اولیه خود فاصله گرفته است و امروزه کمتر نقطه‌ای در مناطق شهری ایران است که هویت مردم آن‌ها تماماً از یک قومیت خاص باشد. از طرفی، به نظر می‌رسد با ارتباط‌گیری اقوام و تعاملات گسترده آن‌ها در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه در بین برخی اقوام نقش مذهب برجسته‌تر و در برخی اقوام دیگر کم‌رنگ‌تر شده است (Ohmae, 2007: 52-53) که این فرایند با تعاملات ملی و جهانی شکل‌های مختلفی به خود گرفته است؛ همچنین زبان در عصر ارتباطات بیشتر به زبان ملی و رسمی نزدیک‌تر شده است و آداب و رسوم از نوع پوشش محلی تا اعتقادات و فرم یک شکل لباس‌ها و... در عصر تعاملات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در قالب مسافرت، توریسم و ... بیشتر به هم نزدیک‌تر شده است. در این ارتباط، اگرچه بررسی به تفکیک مؤلفه‌های شکل دهنده هویت قومی نشان می‌دهد که اکثر این مؤلفه‌ها میل به افول دارند اما این اصلاً به این معنا نیست که هویت قومی نیز میل به افول دارد. هر یک از اقوام می‌تواند با تمسک به مؤلفه‌های دیگر یا زنده کردن برخی از این مؤلفه‌ها هویت قومی خود را البته با تعریف و ترکیب جدیدی در عصر جهانی شدن زنده نگه می‌دارد. برخورد و تعامل فرهنگ‌ها و عناصر هویت بخش در گستره جهانی، به نسبی شدن هویت‌ها می‌انجامد و تلاش و اقدام‌های پرشمار و گوناگونی برای بازسازی هویت و مرزبندی‌های جدید هویتی آغاز می‌شود. این است که «هویت» پدیده‌ای ثابت و تغییرناپذیر نیست، بلکه از آن جا که جوامع انسانی از سویی در برخورد و تعامل^۱ دایم با شرایط و تغییرات محیط طبیعی و از سویی دیگر در برخورد و ارتباط مستمر با جوامع^۲ دیگر هستند (Went, 2009: 43)، از این منظر فرایند جهانی شدن موجب ادغام در گروه‌های قومی و ملتی یک کشور و منطقه و ارتقای همگرایی و همبستگی آنان می‌گردد و با نزدیک کردن اقوام و

1. Interaction
2. Interorganism

افراد یک ملت به یکدیگر، تقویت روابط فرهنگی در داخل مرزها و خارج از مرزهای یک کشور را سبب خواهند شد. در این ارتباط، امانوئل ریشتر، آلوین تافلر و رابرتسون اتفاق نظر دارند (Branston, 2009: 48-49). بر این اساس، شبکه‌های تبادلات و تعاملات علمی می‌توانند با جهت‌دهی به افکار عمومی، میزان گفتگو و تبادل افکار را ارتقا بخشند و با ترویج ارزش‌های مشترک فرهنگی، هویت‌های قومی را به افزایش تحمل عقاید یکدیگر سوق دهند (Mckern, 2009: 63). افزایش گستره فکری به عنوان پیش شرط تبادل فرهنگی هویت‌های ملی - قومی، موجب افزایش آگاهی و ارتقای سطح علمی قومیت‌ها نسبت به وجوه اختلافات و اشتراکات فرهنگی و توجه و کنش و واکنش فعل و انفعالات بین تمدنی می‌گردد. از طرفی هم، این تعاملات نوین با رشد ابعاد مختلف خود موجب می‌شود تا فرهنگ‌ها ضمن شناخت خود و تقویت خودآگاهی قومی به همزیستی فرهنگی و استفاده از میراث تحول فرهنگ قومی و ملی روی آورند و بر اساس عقلانیت ابزاری به سوی آموزه‌های استحکام ملی، آگاهی محلی (قومی) جهت یابند (Waters, 2007: 54). لذا دیدگاه تطابق با جهان در عین حفظ هویت، فرهنگ‌ها را به ابتدا به ملی فکر کردن سپس جهانی فکر کردن سوق می‌دهد و با اعتقاد به اینکه انزواگرایی و درونگرایی فرهنگی موجب بالا رفتن میرایی شان می‌شود، آن‌ها را از حالت متعصب نژادی و قومی خارج می‌سازد. از این روست که پویای قومی به عنوان واسطه بین هویت‌های ملی می‌توانند هویت‌های فرهنگی را به درکی جهانی در عین دلبستگی محلی سوق دهند و با ترویج علائق مشترک و عملی مبتنی بر مفاهیم، تمایلات همگرایانه را بین بازیگران منطقه‌ای افزایش دهند.

یافته‌های میدانی تحقیق (تحلیل فرضیات)

در این تحقیق داده‌های پرسشنامه‌ای به این صورت جمع‌آوری شده است که ما دارای یک X (جهانی شدن) و چند Y (شاخص‌ها) هستیم که آن‌ها را به صورت‌های مستقل مورد بررسی قرار داده‌ایم. در این راستا برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون T -Test استفاده شده است که نتایج آن در جداول زیر آمده است.

جدول ۱: آزمون T-Test برای ۱۰ سؤال اول (فرضیه اول).

One-Sample Statistics

شاخص	N تعداد	Mean میانگین	Std. Deviation انحراف معیار	Std. Error Mean میانگین مربع خطا
q1	113	3.4779	1.07817	.10143
q2	113	3.6460	1.30192	.12247
q3	113	3.0973	1.33607	.12569
q4	113	3.6637	1.25791	.11833
q5	113	3.7434	.96157	.09046
q6	113	3.6903	1.18833	.11179
q7	113	3.8230	1.03708	.09756
q8	113	3.8761	1.01886	.09585
q9	113	3.1504	1.49536	.14067
q10	113	4.1416	1.02528	.09645

Archive

One-Sample Test

شاخص‌ها	Test Value = 3					
	مقدار آماره آزمون T	Df درجه آزادی	Sig. (2-tailed) (سطح معناداری)	Mean Difference اختلاف میانگین	95% Confidence Interval of the Difference فاصله اطمینان	
					Lower کران پایین	Upper کران بالا
نفوذ احزاب مرکزی ایران در مناطق آذری نشین	4.712	112	.000	.47788	.2769	.6788
تحول زبان آذری و نزدیک شدن به زبان رسمی کشور	5.275	112	.000	.64602	.4033	.8887
نزدیک شدن لهجه آذری به سایر لهجه‌ها ایران	.775	112	.000	.09735	-.1517	.3464
تضعیف خط نوشتاری آذری	5.609	112	.000	.66372	.4293	.8982
نزدیک شدن آداب و رسوم آذری به سایر اقوام ایرانی	8.218	112	.000	.74336	.5641	.9226
کاهش تعصبات مذهبی در قوم آذری	6.175	112	.000	.69027	.4688	.9118
ترکیب نژاد قوم آذری با دیگر نژادهای ایرانی	8.436	112	.000	.82301	.6297	1.0163
ازدواج‌های بین قومی آذری‌ها با دیگر اقوام ایرانی	9.141	112	.000	.87611	.6862	1.0660
کم توجهی قوم آذری به آثار باستانی خود	1.069	112	.000	.15044	-.1283	.4292
تغییر در نوع پوشش و لباس‌های محلی قوم آذری	11.836	112	.000	1.14159	.9505	1.3327

فرضیه نخست

۱. پدیده جهانی شدن سبب افزایش همبستگی قوم آذری با دیگر اقوام ایرانی شده است.

نتایج آزمون آماری جدول فوق نشان می‌دهد که ارتباط معناداری میان فرایند جهانی شدن با همبستگی قوم آذری با دیگر اقوام ایرانی وجود دارد. یعنی، گسترش بیشتر پدیده جهانی شدن بر افزایش همبستگی قوم آذری با سایر اقوام ایرانی تأثیر داشته است. به عبارتی دیگر، چون مقدار

سطح معناداری در 10 سوال اول پرسشنامه از 5 درصد کمتر است، فرضیه H_0 تحقیق رد می‌شود و در مقابل فرضیه H_1 تحقیق که این ادعا را دارد که جهانی شدن سبب افزایش همبستگی قوم آذری با دیگر اقوام ایرانی شده است، تأیید می‌شود. بنابراین، بر اساس یافته‌های میدانی این تحقیق و اطلاعاتی که از 10 سوال اول پرسشنامه استخراج شده است، پدیده جهانی شدن سبب همبستگی بیشتر قوم آذری با دیگر اقوام ایرانی شده است و بر همگرایی بیشتر بین آن‌ها افزوده است. و این همبستگی در شاخص‌هایی مثل گسترش نفوذ احزاب مرکزی و سراسری ایران در مناطق آذری‌نشین نسبت به قبل، کاهش تعصبات مذهبی، ازدواج بین قومی با سایر اقوام، نزدیک شدن آداب و رسوم قوم آذری به سایر اقوام ایرانی و تغییر در نوع پوشش و... خود را نمایان ساخته است.

جدول ۲: آزمون T-Test برای ۱۵ سوال دوم (فرضیه دوم)

One-Sample Statistics

شاخص	N تعداد	Mean میانگین	Std. Deviation انحراف معیار	Std. Error Mean میانگین مربع خطا
q11	113	3.4690	1.18827	.11178
q12	113	3.5752	1.12445	.10578
q13	113	3.4956	1.35042	.12704
q14	113	3.8142	.93110	.08759
q15	113	3.8142	1.04837	.09862
q16	113	3.1770	1.29028	.12138
q17	113	3.5664	1.14857	.10805
q18	113	2.9292	1.22268	.11502
q19	113	2.8230	1.22642	.11537
q20	113	3.7611	.92846	.08734
q21	113	3.1327	.99557	.09365
q22	113	3.9381	.99358	.09347
q23	113	3.7257	.98423	.09259
q24	113	3.6372	.95489	.08983
q25	113	3.9469	.90476	.08511

One-Sample Test

شاخص‌ها	Test Value = 3					
	آزمون T مقدار آماره	Df درجه آزادی	Sig. (2-tailed) سطح معناداری	Mean Difference اختلاف میانگین	95% Confidence Interval of the Difference فاصله اطمینان	
					Lower حد پایین	Upper حد بالا
ازدیاد سروده‌های شعری در بین قوم آذری	4.196	112	.000	.46903	.2475	.6905

افزایش نشر مجله و نشریات در بین قوم آذری	5.438	112	.000	.57522	.3656	.7848
تحول صنایع دستی قوم آذری	3.901	112	.000	.49558	.2439	.7473
تحول صنایع تریبنی در بین قوم آذری	9.295	112	.000	.81416	.6406	.9877
تحول موسیقی آذری	8.255	112	.000	.81416	.6188	1.0096
تغییر لهجه آذری در راستای همگونی بیشتر با زبان آذری رایج در آذربایجان شوروی	1.458	112	.001	.17699	-.0635	.4175
توجه بیشتر قوم آذری به خط نوشتاری	5.242	112	.000	.56637	.3523	.7805
توجه بیشتر قوم آذری به آداب و رسوم خود	-.616	112	.009	-.07080	-.2987	.1571
توجه بیشتر قوم آذری به مذهب خود	-1.534	112	.008	-.17699	-.4056	.0516
توجه بیشتر قوم آذری به تاریخ و گذشته خود	8.714	112	.000	.76106	.5880	.9341
توجه مردم آذری به داستان و داستان پردازی	1.417	112	.009	.13274	-.0528	.3183
توجه بیشتر مردم آذری به آثار باستانی خود	10.036	112	.000	.93805	.7529	1.1232
تغییر و تحول موسیقی قوم آذری	7.838	112	.000	.72566	.5422	.9091
توجه به شعر و سروده‌های قوم آذری	7.093	112	.000	.63717	.4592	.8152
تغییر در نوع پوشش و لباس‌های محلی قوم آذری	11.125	112	.000	.94690	.7783	1.1155

فرضیه دوم

۲. پدیده جهانی شدن سبب توجه بیشتر قوم آذری نسبت به مبانی هویتی خود شده است.

نتایج آزمون آماری نشان می‌دهد که گسترش فرایندهای جهانی شدن سبب تقویت مبانی هویتی قوم آذری گشته است و توجه بیشتر قوم آذری به مبانی هویتی خویش را به دنبال داشته است. به عبارتی دیگر، از آنجا که مقدار سطح معناداری در ۱۵ سوال دوم پرسشنامه نیز کمتر از ۵ درصد می‌باشد، بنابراین فرضیه H₀ تحقیق رد شده و در مقابل فرضیه H₁ تحقیق که این ادعا را دارد که جهانی شدن سبب افزایش توجه قوم آذری نسبت به مبانی هویتی خود شده است، تأیید می‌گردد. به عبارت دیگر، بهره‌گیری بیشتر از ابزارهای جهانی شدن در قالب افزایش مبادلات فرهنگی، اقتصادی و ارتقای سطح علمی، مهاجرت و مسافرت‌ها در کنار استفاده از فناوری اطلاعاتی - ارتباطاتی منجر به تقویت هویت قومی آذری در ایران شده است. که این امر در شاخص‌هایی نظیر افزایش نشریات آذری نسبت به قبل، نزدیکی بیشتر لهجه‌های زبان آذری به یکدیگر، افزایش توجه به تاریخ و آثار باستانی قومی، افزایش شعر و سروده‌ها به زبان آذری،

علاقه مندی و اعتقاد به رسانه‌ها و سایت‌های آذری، اهتمام بیشتر به مسایل مناطق آذری‌نشین کشورهای همسایه و ... خود را نمایان ساخته است.

بحث و نتیجه‌گیری

در بیان نحوه ارتباط میان جهانی شدن و هویت، چهار نظریه از سوی هویت‌شناسان ارائه شده است. عده‌ای این فرایند را سبب یکسان‌سازی و همگنی تدریجی فرهنگ‌ها و هویت‌ها می‌دانند. عده‌ای موجب تکثرگرایی و تنوع‌گرایی هویتی و فرهنگی و احیا و تقویت خرده‌های حاشیه‌ای دانسته‌اند. گروه سوم به ظهور وحدت در عین کثرت که نمایانگر ظهور توأمان نوعی یکسانی و همگنی در برخی سطوح و تنوع و تکثر در سایر سطوح است معتقدند و در نهایت، نظریه چهارمی که این فرایند را موجب آشفتگی و اختلاط فرهنگی-قومی، در هم آمیختن مرزها و شکل‌گیری نوعی چهل تکه‌شدگی ارزیابی کرده‌اند. واقعیت مشهود و روند عینی امور چنین نشان می‌دهد که فرامحلی شدن تبادلات علمی و تعاملات فرهنگی، سیاسی و اقتصادی به موازات زمینه‌سازی در جهت تحقق یکسانی و عام‌گرایی و تقارب فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌های موجود در برخی سطوح، خاص‌گرایی و تنوع‌گرایی را نیز حتی بیشتر از گذشته تشدید و تقویت کرده است. همچنین، افزایش تعاملات و ارتباطات اجتماعی و فرهنگی در کوتاه مدت هویت‌های قومی را برجسته می‌سازد و ممکن است به جنبش‌های قومی نیز منجر شود، اما در نهایت به همانندسازی خرده فرهنگ‌ها در فرهنگ مسلط منجر خواهد شد. البته این فرآیند همگرایی با فراز و فرود همراه خواهد بود. و تنها هویت‌هایی می‌توانند و در فرهنگ مسلط ادغام نشوند که علاوه بر داشتن میراث غنی، از حمایت حکومتی نیز برخوردار باشند. در مجموع آنچه از این مباحث می‌توان برداشت کرد، این است که جهانی شدن فرایندی هم متمایز کننده و هم همگون ساز است و با پذیرش ارزش خرده فرهنگ‌ها و توانایی‌های محلی، جهان را می‌تواند به سوی کثرت‌گرایی سوق دهد. جهانی شدن قدرت اینکه پیرامون را به مرکز و مرکز را به پیرامون آورد را دارد؛ و تا جایی که از نوگرایی تغذیه شود، امکاناتی برای هویت‌های قومی جدید در فرهنگ پیرامون به وجود می‌آورد. بستر این جریان فرهنگی، مظاهر فناوری‌های ارتباطی و الکترونیکی، توسعه تعاملات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی، افزایش مسافرت‌ها به صورت توریست، شناخت دقیق‌تر فرهنگ‌های سایر اقوام و ملت‌ها، مهاجرت‌های علمی و

غیرعلمی است. از طرف دیگر، فرایند جهانی شدن ما را به سوی فوق ملی‌گرایی (جهانی‌شدن) و مادون ملی‌گرایی (قوم‌گرایی) سوق می‌دهد. یعنی رفتن به طرف سازمان سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح یک قاره یا در مقیاس کروی و حرکت به طرف سازماندهی فرهنگ‌ها و هویت‌های مختلف در مقیاس محلی. پس جهانی‌شدن لزوماً به معنای همگونی یا ادغام کامل نیست، بلکه صرفاً به معنای گسترده‌تر شدن روابط، ارتقای دانش مردم و درک متقابل فرهنگ و ملت‌ها و تغییر اهمیت مرزهاست نه از بین رفتن مرزهای فرهنگی و قومی. بنابراین، احتمال گسترش کثرت‌گرایی قومی وجود دارد که در آن قوم‌ها به یک سرزمین یا سیاست خاص وابسته نباشند. در این راستا، این پژوهش به صورت میدانی به منظور مطالعه و بررسی تأثیر فرایند جهانی شدن بر هویت قومی آذری در ایران به انجام رسید و دانشجویان آذری تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران که به نسبت مساوی از میان دانشجویان آذری استان‌های آذری‌نشین غرب و شمال‌غرب کشور انتخاب شده بودند، به عنوان جامعه آماری آن در نظر گرفته شد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که گسترش فرایند جهانی شدن در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، در عین حال که نزدیکی و همگرایی بیشتر قوم آذری با سایر اقوام ایرانی را به دنبال داشته است، ولی از سویی دیگر سبب تقویت مبانی هویتی قوم آذری نیز شده است و همگرایی و تجانس درون قومی را بین آن‌ها افزایش داده است. به عبارتی جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش در پاسخ‌هایشان هم به همگرایی بیشتر قوم آذری با سایر اقوام تشکیل دهنده ملت ایران در اثر فرایند جهانی شدن اشاره داشته‌اند و هم بر تقویت مبانی هویتی قوم آذری تأکید کرده‌اند.

منابع

۱. اسدی، رضا (۱۳۸۷)، دانستنی‌های سیاست، جهانی شدن. تهران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، معاونت فرهنگی و اجتماعی؛
۲. تاملینسون، جان (۱۳۸۱)، جهانی شدن و فرهنگ، ترجمه محسن حکیمی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی مرکز بین‌المللی گفت و گوی تمدن‌ها؛
۳. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۱)، جغرافیای سیاسی ایران. تهران، انتشارات سمت؛
۴. رضایی، محمد (۱۳۸۵)، تاریخ تشیع در آذربایجان. قم، مؤسسه شیعه‌شناسی؛
۵. ساعی ارسی، ایرج (۱۳۸۴)، «جهانی شدن و بحران هویت قومی»، فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی، سال اول، شماره ۴، زمستان.
۶. مقصودی، مجتبی (۱۳۸۱)، «تأثیر جهانی شدن بر قومیت‌ها»، از مجموعه مقالات فرهنگ در عصر جهانی شدن: چالش‌ها و فرصت‌ها، گردآوری محمد توحیدفام، چاپ اول، تهران، انتشارات روزنه؛
۷. نیکبخت، رحیم (۱۳۸۷)، نقش آذربایجان در تحکیم هویت ایران، تهران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دانشگاه پیام نور نقده؛
8. Burback, R. (2008), *Globalization and Postmodern Politics*, London, Sterling and Virginia, Pluto Press;
9. Branston, G. (2009), *Cinema and Cultural Modernity*, Buckingham and Philadelphia, Open University Press;
10. Dicken, P. (2007), *Mapping the Changing Contours of the World Economy*, 5th edn. London: Sage;
11. Devos, George. (2005), *Ethnic Pluralism*, In G. Devos & I. Romanucciross(eds), *Ethnic Identity*, palo Alto, CA: mag field;
12. Friedman, Thomas.(2009), *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*. (New York, NY: Anchor Books). To order, call 888/330-8477 or visit www.fsgbooks.com;
13. Giddens, Anthony.(2008), *Runaway World: How Globalization Is Reshaping Our Lives*. New York, NY: Routledge;
14. Hraba, J. & Hoiberg,E. (2008), *Origins of Modern Theories of Ethnicity*, *Sociological Quarterly*, 56;
15. Held, D. and McGrew, A. (2007). *Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide*, 2nd edn. Cambridge: Polity;
16. Moynagh, M. and Worsley, R. (2008), *Going Global: Key Questions for the 21st Century*. London: A&C Black;
17. Mckern ,Bruce(2009), *Managing the Global Network Corporation* London : Routledge;
18. Ohmae, K., (۲۰۰۷), *The End of The Nation State*, New York, Free Press;
19. Pronk, J. (2009), *Globalization: A Developmental Approach*, in Jan Nderveen Pieterse (ed.), *Global Futures: Shaping Globalization*, London, New York, Zed

Books;

20. Prasad, E. & Collaborators (2006), 'Effects on Financial Globalization on developing Countries: Some Empirical Evidence'. IMF Occasional paper No 220, September 3;
21. Robertson, Roland. (2005), Globalization: Social Theory and Global Culture. London, 73 (3);
22. Roosen, Eugene. (2007), Creating Ethnicity, Newbury Park, CA: Sage;
23. Went, R. (2009), Globalization: Neoliberal Challenge, Radical Response, Translated by Peter Trucker, London, Sterling and Virginia, Pluto Press;
24. Waters, M. (2007), 'Globalization', Second Edition, London and New York, Routledge.

Archive of SID